

*

Tyylintutkimuksen käsikirja

KATIE WALES *A Dictionary of Stylistics*.
Longman. London and New York 1990
(1989), 504 s.

Tieteidenvälisten tutkimusalojen termistöä selvittävät hakuteokset ovat tarpeellisia. Kahden tai useamman tieteen yhteisellä alueella on varottava käsitteiden karikkoja: naapuritieteen tekstiä lukiesaan kohtaa usein tuntemattomia oppisanoja, samat termit saattavat olla lähei-

silläkin tutkimusaloilla kovin erilaisessa käytössä. Sekä lingvistiikan että kirjallisuudentutkimuksen käsikirjoja on viime vuosikymmeninä ilmestynyt tasaisehköön tahtiin. Kaunokirjallisuuden kielen tutkimuksen ja stilistiikan käsitteistöä esittelevä hakuteos on sen sijaan puuttanut.

Katie Walesin *A Dictionary of Stylistics* sisältää monipuolisesti tietoa kielitieteen ja kirjallisuudentutkimuksen keskeisiltä aloilta. Perusteellisimmin on teoksessa esitelty lingvistisen pragmatiikan ja kertomuksen analyysin termistöä. Kieliopin keskeisten käsitteiden lisäksi myös esimerkiksi fonetiikka ja sosiolingvistiikka ovat hyvin esillä. Kirjallisuudentutkimuksen osuus koostuu jo mainitun kertomuksen analyysin ja metriikan termistön ohella enimmäkseen eri tutkijoiden ja oppisuuntien käsitteistön esittelyistä. Teoriakohtaisia lingvistisiä käsitteitä teoksessa on toki myös paljon. Katie Walesin käsikirjan erityinen ansio on se, että siinä on runsaasti mukana nykytutkijoille usein tuntematonta perinteisen retoriikan ja poetiikan termistöä.

Esipuheessa tekijä kertoo tarkoittaneensa kirjan paitsi hakuteokseksi myös oppaaksi, josta lukija voisi saada käsityksen »stilistiikan luonteesta ja päämääristä, sen lähestymistavoista, menetelmistä ja näkemyksistä, historiallisesta taustasta ja mahdollisista tulevaisuuden näkymistä» (s. vii). Tekijä sanoo kirjoittaneensa teoksen ainakin neljälle eri yleisölle: stilistiikan ja kirjallisuuden kielen opiskelijoille, (Englannin) koulujen uudistetun äidinkielen opetuksen avuksi, ulkomaalaisille englannin kielen ja kirjallisuuden opiskelijoille ja opettajille sekä lingvistiikkaan epäluuloisesti suhtautuville kirjallisuustieteilijöille.

Vaikka hakusana-artikkelien esimerkit ovat anglosaksisesta kirjallisuudesta, ei teoksen lukijakunta mielestäni rajoitu vain englannin kielen tutkijoiden ja opiskelijoiden piiriin. Tämä stilistiikan käsikirja on sopiva apuneuvo myös suomalaisille kielen ja kirjallisuuden opiskelijoille (mm. tuleville äidinkielen-

opettajille) sekä oman ja naapuritieteen yhteisiltä alueilta tietoa haluaville kielen- ja kirjallisuudentutkijoille.

Stilistiikan alasta ja käsitteistön kirjavuudesta saa melko hyvän käsityksen tarkastelemalla vain suppeaakin otosta Walesin käsikirjan hakusanoista. Esimerkiksi teoksen *h*-alkuisia hakusanoja ovat mm. metriikan alalta *half-rhyme* ('osittainen loppusointu'), *heroic couplet*, lingvistisestä pragmatiikasta *hedging*, *hedge* ('varaus'), perinteisestä retoriikasta *hendiadys*, *hyperbaton*, *hyperbole* sekä *high (grand) style*, semantiikasta *homonymy*, *hyponymy*, kirjallisuudentutkimuksesta (Bahtinin) *heteroglossia* ja (kieli-)filosofiasta *hermeneutics*. *v*-alkuisia hakusanoja teoksessa on vain yhdeksän: *variation*, *variety*, *vehicle* (Richardsin ym. *practical criticism* -oppisuunnan termistöä), *velar*, *verb* ja *verb phrase*, *verisimilitude* ja *vraisemblance* ([strukturealistisessa] kirjallisuudentutkimuksessa), *vernacular* (historiallisessa kielitieteessä ja sosiolingvistiikassa), *vocative*, *voice*.

Vähistä *v*-alkuisista hakusanoista viimeinen, *voice*, kelpaa havainnollistamaan termien monimerkityksisyyttä, »monitieteistä homonymiaa». Termi *voice* on tuttu 1) fonetiikasta ('soinnillisuus'), 2) kieliopista ('verbin pääluokka'), mutta 3) kirjallisuudentutkimuksessa sitä käytetään lähimpänä sen yleiskielistä merkitystä tarkoittamassa teokseen sisältyviä erilaisia (henkilöiden, kertojien) ääniä, eri näkökulmia. Kiintoisa on myös *variation*-hakusanan selitys. Artikkelit mainitsee sitä käytettävän muinaisenglannin alkusoinnullisen runouden tutkimuksessa kuvaamaan parallelismin varaan rakentuvaa semanttista toistoa peräkkäisissä säkeissä (vrt. kalevalaisen runouden kertoon). Toinen Walesin teoksen hakusana-artikkelissa esitetty *variation*-käsitteen merkitys tulee perinteisestä retoriikasta: »saman ajatuksen toisto toisin sanoin». Outoa sen sijaan on, että sosiolingvistiikan ja dialektologian käsitteenä variaatio on teoksessa vain impliittisesti mukana, hakusanassa *variety*.

Katie Walesin mukaan käsikirjan tehtävä on »demystifioida» stilistiikassa käytettyjä käsitteitä, paljastaa eri tutkijoiden käyttämien samasisältöisten termien päällekkäisyys, vastaavuus (vrt. s. viii). Teoksen pontimena on siis ollut myös tieteen kielen huolto. Aimo annos kielenhuoltajaa tekijässä onkin: hän pyrkii reippaasti osoittamaan tarpeettomina pitämiään erontekoja, eri tutkimusperinteistä ja oppisuunnista peräisin olevien käsitteiden samatarkoitteisuutta. Walesin paljastamat yhteydet ja vastaavuudet ovat kiinnostavia ja enimmäkseen selventäviä. Hän huomauttaa esimerkiksi koodin ja koodauksen sekä tekstin käsitteiden runsaasta, väljästä ja ristiriitaisestakin käytöstä niin kielitieteessä kuin kirjallisuudentutkimuksessa (s. 71–72, 107, 458–461). Monen tutkijan kunnianhimo ja toisaalta ehkä yksipuolinen lukeneisuus näyttävät johtavan yhä uusien termien keksimiseen. Wales vihjaa, että kaikki yksityisen tutkijan tekemät distinktiot muiden ja omien termiensä merkitysten välillä eivät ole välttämättä aina tarpeellisia. (Vrt. s. viii.)

Silloin tällöin tekijä on tieteen kielenhuoltajana liiankin riuska. Kaikki distinktiot eivät ole turhia. Teoriakohtaisten termien viljely itse teorian sovellusalueen ulkopuolella saattaa olla hämmentävää. 1960-luvulla eräät tyylintutkijat ja kirjallisuustieteilijät ryhtyivät puhumaan tekstin syvärakenteesta TG-syntaksin innoittamina. Wales selostaa hyvin näitä harharetkiä (s. 109–110, 202–205) mutta eksyy itsekin hakemaan syvärakenteen käsitteelle sovellusmahdollisuuksia generatiivisen kieliopin ulkopuolelta yhdistämällä sen nk. dualistiseen näkemykseen tyylistä:

»Whatever the precise nature of deep structure, and however 'deep' it is, its important place in generative theory aligns Chomsky's views with the so-called dualist approach to style, with the assumption that there are 'different ways' of saying the 'same thing'. (S. 110.)

Selvyttä ja ymmärrettävyyttä tavoitellessaan tekijä pyrkii joskus ehkä liiankin jondonmukaisesti varjelemaan lukijoihin monimutkaisilta ja vaikeasti määriteltäviltä käsitteiltä. Termien määrittelyn vaikeus ja kahden läheisen käsitteen eronteon hankaluus on varoituksenomaisesti ilmaistu joidenkin hakusana-artikkelien aloituksissa: »Coherence and cohesion are two very prominent terms in discourse analysis and text linguistics, but are difficult to distinguish.» (s. 73–74), »Sentence. Not easily defined, despite being a common term in grammar.» (s. 418).

Isoihin, perusluonteisiin kysymyksiin Wales toisinaan hakee liian yksinkertaisia vastauksia. Aina hän ei vastausta annakaan vaan tyytyy esittelemään eri tutkijoiden käsityksiä ja määritelmiä ottamatta itse kantaa ilmiöön. Esimerkiksi artikkeleissa *style* tai *text* tekijä referoi eri tutkijoita muttei itse esitä omaa näkemystään tai esittelemiinsä teorioihin perustuvaa määritelmää. Lukija, joka hakee vastausta kysymyksiin »mikä on teksti?» tai »mitä on tyyli?», ei sitä välttämättä löydä. Artikkeleissa on kyllä tietoa siitä, mitä eri tutkijat ovat eri aikoina tyylistä tai tekstistä sanoneet. Voi tietenkin ajatella niin, että juuri tämän teoksen lukija pyrkii ensisijaisesti selvittämään itselleen outoja erikoistermejä eikä etsikään stilistiikan käsikirjasta vastauksia kielitieteen ja kirjallisuudentutkimuksen suuriin kysymyksiin. Joka tapauksessa on valitettavaa, että tekijän kunnianhimoinen ajatus teoksesta oppaana tyylintutkimukseen ei täysin toteudu.

Kriittisen otteen puuttumisesta Katie Walesin teosta ei toki voi syyttää. Juuri ne ilmiöt, joiden käsittelyssä tyyliä ja tekstiä tutkiva lingvisti ja kirjallisuuden kielen tutkija eniten hakevat tukea toisistaan, ovat tässä kirjassa perinpohjaisimmin käsiteltyjä. Esimerkiksi sellaiset käsitteet kuin kohosteisuus (foregrounding), suoran ja epäsuoran esityksen (referoinnin) keinot, näkökulma ja fokalisaatio selvitetään monipuolisesti. Hyvä esimerkki on hakusana *deviation* ('poik-

keama'). Artikkelit esittelee termin käyttöä, sen oppihistoriallista taustaa, yhteyksiä muihin (myös teokseen hakusanoina sisältyviin käsitteisiin) sekä tarkastelee kriittisesti 1960-luvun »normipoikkeamien stilistiikkaa». Se sisältää myös runsaasti hyödyllisiä bibliografisia viitteitä. (S. 116–118.)

Perinteisen retoriikan ja poetiikan termistö elpyy Katie Walesin käsittelyssä. Innostavaa luettavaa ovat varsinkin sellaiset artikkelit, joissa jokin antiikista periytyvä retorinen kuvio selitetään modernin pragmatiikan käsittein. Esimerkiksi hyperbola kuvataan Gricen maksiimien avulla (s. 222). Kuten teoksen artikkeleissa yleensäkin, myös perinteisen retoriikan ja poetiikan termien esitelyssä hyödynnetään selventäviä esimerkkejä (englantilaisesta) kirjallisuudesta.

Kertovan tekstin peruskäsitteitä tekijä, kertoja, lukija ym. Katie Wales käsittelee 1960- ja 1970-luvun narratologian hengessä. Mutta implisiittisen tekijän (sisäistekijän), kirjailijan ja kertojan käsitteiden työnjako ei ole hänellä kuitenkaan yhtä selkeä kuin narratologiassa on totuttu. Hän pyrkii selittämään implisiittisen tekijän paitsi tekstin rakentumista ohjaavaksi periaateksi myös jonkinlaiseksi fyysisen tekijän ihannekuvaksi. (S. 239.) Jälkimmäinen tulkinta, joka personoi sisäistekijän, on kuitenkin riidoin narratologiassa vakiintuneen näkemyksen kanssa. Häiritsevää on myös lukijan, implisiittisen lukijan ja yleisön sotkeminen. Lukijan käsitettä ja lukemisprosessia selostava artikkeli (s. 390–391) on syvälinen, monipuolinen ja kriittinen, mutta pitkin teosta (esim. 41, 239–240, 311–312) esiin tulevien yleisön (audience, narratee) ja implisiittisen lukijan käsitteet jäävät sekaviksi.

A Dictionary of Stylistics -teoksen tyyppisen käsikirjan laatimisen pulmallisin tehtävä on varmasti hakusanojen valinta. Vaikka Walesin teos ei olekaan aivan suppea (yli 600 hakusanaa), se on selvästi vain valikoima tyyliintutkimuksen käsitteistöä. Tällaista teosta arvioi-

nessa on hankala sanoa, mitä hakusanoja puuttuu. Paljon keskeisintä käsitteistöä siihen on sisällytetty. Kirjan sisältöä tarkastelemalla paljastuu tietysti myös puutteita.

Tyyliintutkimukselle tärkeän lingvistisen pragmatiikan ja keskusteluanalyysin käsitteistöä on esitelty yksipuolisesti nimenomaan puheaktiteoriasta käsin. Esimerkiksi puheaktiteoriaan pohjautuvan Sinclairin, Coulthardin ym. diskursianalyysin käsitteitä esitellään runsaasti, kun taas 1970- ja 1980-luvun pragmatiikan keskeisistä alueista kohteliaisuus, presuppositiot, implikaatiot, relevanssi sekä keskusteluanalyysi jäävät muuttaman lyhyehkön hakusana-artikkelin varaan. Erityisen häiritsevää on se, että etnometodologiasta puhuttaessa viitataan kokonaan toiseen tutkimusperinteeseen, em. (englantilaiseen) diskurssianalyysiin. Hakusanoja *conversational analysis* tai *politeness* ei Walesin teoksessa ole.

Relevanssin maksiimi on yksi kirjan hakusanoista. Sperberin ja Wilsonin relevanssiteoria mainitaan em. maksiimia selostavassa artikkelissa mutta sen tyyliintutkimuksen kannalta kiinnostavinta osaa, metaforan ja ironian analyysia ja »poeettisia implikaatioita», ei esitellä eikä arvioida. Tämä sinänsä pieni puute kuvaa mielestäni kuitenkin valitettavan hyvin tyyliintutkimuksen arkea: teoriat (joita tulee ainakin kahdelta tieteenalalta) ja käytännön analyysi ovat vielä kaukana toisistaan. Kahden tieteen välissä työskentelevän tutkijan olisi pystyttävä hankkimaan tarpeellista uutta tietoa yhtä aikaa kahdesta suunnasta ja samalla ehdittävä soveltaa ja testata teorioiden kelpoisuutta tutkimusaineistoon.

Tyyliintutkimuksen käsikirjassa tarpeettomia hakusanoja ovat sellaiset teatteri- ja tiedotusvälineisiin liittyvät käsitteet kuin *absurdi teatteri* tai *mass media*, (McLuhanin) *cool media*. Myös fonetiikan termistöä on mukana yllättävän paljon. Jotkin kieliopin peruskäsitteitä kertaavat artikkelit saattavat vaikuttaa ai-

nakin lingvistilukijasta tarpeettomilta, mutta Katie Walesin tapa selvittää termejä esimerkein paljastaa usein pienesäkin tilassa kiinnostavia seikkoja kieliopillisten kategorioiden käytöstä kaunokirjallisissa teksteissä. Teoksen esitys imperatiivista (s. 237–238) on tästä mainio esimerkki.

Innostavimpia kokemuksia teosta lu-kiessa oli nimitysten löytyminen sellaisille tyylipiirteille, joille ei ole juuri totuttu antamaan mitään erityistä termiä. Uusia piristäviä tuttavuuksia minulle ovat sellaiset käsitteet kuin *block language* (otsikoissa, mainoksissa, kieltotauluissa ja pakkauksissa yms. käytetyistä kompakteista elliptisistä kielellisistä rakenteista [s. 51–52]) tai *eye-dialect* ('kaunokirjallisuudessa käytetty murretta tai yleensä puhuttua kieltä mukaileva kirjoitustapa' [s. 167]). Osuvien suomenkielisten vastineiden keksiminen viime vuosikymmenien englantilaisen stilistiikan käyttökelpoisimmille termeille olisi tarpeen.

Osa hakusanoista on hyödyttömiä vanhentuneisuutensa ja teoriakohtaisuutensa vuoksi. Näitä ovat etenkin jotkin Chomskyn standarditeorian käsitteet, joilla ei generatiivisen kieliopin nykyvaiheessa ole juuri käyttöä syntaksissa saati tyyliintutkimuksessa (esim. *kernel sentence*). On kummallista, että Wales selostaa tarkkaan 1960-luvun generativistien työkalustoa mutta jättää huomiotta viime vuosikymmenen GB-teorian. (Teoksen bibliografiassa ei olekaan standarditeoriaa tuoreempia generatiivisen kieliopin esityksiä.)

Ylipäätään *A Dictionary of Stylistics* ei ole kovin kriittinen generatiivista kielioppia, 1970-luvun tekstikielioppikokeiluja eikä generativismin stilistisiä sovelluksia kohtaan. Kritiikitöntä on myös puheaktiteorian ja sen käsitteistön ja sovellusten esittely. Tekijä kohteleeekin lingvistiikan ja kielifilosofian oppisuuntia hellempin kuin kirjallisuudentutkimuksen suuntauksia. Hän arvostelee paikoin melko kipakasti brittiläisen kirjallisuudentutkimuksen puolen vuosidan takaista valtavirtausta *practical cri-*

ticismiä (s. 367–368) sekä viime vuosikymmeninä Ranskassa ja Yhdysvalloissa muodissa ollutta dekonstruktionismia (mm. 107–109).

A Dictionary of Stylistics on helppolukuinen kirja. Hakusana-artikkelit ovat itsenäisiä esityksiä. Artikkelien selkeä typografia auttaa löytämään teoksesta edelleen muita kulloisenkin aiheen kannalta tärkeitä hakusanoja ja lisätietoja. Kirjan väljä taitto houkuttelee lukemaan sitä jopa sivu sivulta eteenpäin. Mainitsin jo, että hakusanojen selityksissä käytetään runsaasti esimerkkejä. Niissä annetaan myös paljon hyödyllisiä kirjallisuusviitteitä. Teokseen sisältyy laaja bibliografia, joka tietenkin lisää kirjan arvoa tietolähteenä. Siitä paljastuu sekin nykyisessä anglosaksisessa tieteellisessä kirjallisuudessa harvinainen seikka, että tekijä on tutustunut myös muualla kuin Englannissa ja Yhdysvalloissa tehtyyn kielen- ja kirjallisuudentutkimukseen. Walesin teoksen bibliografiassa on saksan- ja ranskankielistä tutkimusta. Bah-tin, venäläisen formalismin klassikot sekä Prahan koulukunnan tärkeimmät nimet ovat mukana käännöksinä. Suurin osa taustakirjallisuudesta on toki englantilaista lingvistiikkaa ja kirjallisuudentutkimusta, mutta tyyliintutkimuksen keskusten maantieteellisestä sijoittumisesta kertonee se, että myös esimerkiksi Hollannissa tai Suomessa (Nils Erik Enkvist) työskentelevien tutkijoiden teoksia ja artikkeleita siteerataan usein.

Käsikirjojen ongelmana on ajantasaisuus. *A Dictionary of Stylistics* -teoksen tiedot kieliopin tutkimuksesta eivät ole ajan tasalla vaan peräisin 1970-luvun alusta. Muilta osin asiat ovat paremmin. Kirja antaa tietoa kirjallisuudentutkimuksen, lingvistisen pragmatiikan ja stilistiikan saavutuksista ja tutkimuskoh-teista 1980-luvun puoliväliin mennessä. Tällaisenaan siitä on apua sekä naapuritieteen saavutuksista kiinnostuneille lingvisteille että kirjallisuudentutkijoille, mutta ne tutkijat, joiden pääasiallinen tutkimuskohde on juuri tyyli ja kaunokirjallisuuden kieli, eivät siitä kovin pal-

jon uutta opi. Katie Walesin kirja helpottaa perehtymistä viime vuosikymmenien tyyliintutkimukseen, mutta tekijänsä lupaamia stilistiikan tulevaisuudennäkymiä se ei käyttäjälleen paljasta.

JYRKI KALLIOKOSKI